§ 25.

Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντῖνος

Ἐμπεδοκλέους γέννησις.—Πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ δρᾶσις.—Συγγράμματα.—Μεταφυσική.—Κοσμολογία.— Κοσμογονία.— Τρόπος γενέσεως τοῦ οὐρανοῦ.— Σχηματισμὸς τῆς γῆς. — Μετεωρολογία.— Γεωλογία.— Βοτανική.— Ζωολογία.— Φυσιολογία.— Θεωρία περὶ γενέσεως τῆς γνώσεως.— Θρησκευτικαὶ δόξαι.—Προϋπαρξις τῆς ψυχῆς, μετεμψύχωσις.— Ὁ χρυσοῦς αἰών.— Θεολογία. — Ἐπισκόπησις.

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἦτο Ἀκραγαντῖνος· ἐγεννήθη περὶ τὸ 495 π. Χ, καὶ ἀπέθανε κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἑξηκοντατετής, ἤτοι τῷ 435. Κατήγετο ἐκ πλουσίου καὶ ἐπιφανοῦς οἴκου. Ὁ ὁμώνυμος αὐτῷ πάππος ἐνίκησεν ἐν Ὀλυμπίᾳ κατὰ τὴν 71 Ὀλυμπιάδα (496 π. Χ.) τεθρίππῳ. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ *Μέτων* φαίνεται συνεργήσας εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος τοῦ Θρασιδαίου καὶ τὴν ἵδρυσιν τῆς δημοκρατίας ἐν Ἀκράγαντι κατὰ τὸ 470 π. Χ. καὶ ἀπέβη ἔξοχος τῆς πολιτείας ἀνήρ. Ὅτε δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μέτωνος ἤρξατο πάλιν ἡ ἀριστοκρατικὴ μερὶς ἰσχύουσα καὶ τυραννικαὶ τάσεις ἀναφαινόμεναι, ὁ Ἐμπεδοκλῆς παρέστη θερμὸς τοῦ λαοῦ προστάτης καὶ διὰ λόγου καὶ πράξεων ἀπέδειξε τὴν δημοκρατίαν νικήτριαν. Ὁ δῆμος προσήνεγκεν αὐτῷ τὸν βασίλειον θρόνον, ἀλλ' ὁ Ἐμπεδοκλῆς κατεφρόνησεν αὐτοῦ· ὕστερον ὅμως ἐδοκίμασε σκληρῶς τὴν ἀστασίαν τοῦ ὄχλου. Ἀπολέσας τὴν εὔνοιαν τοῦ δήμου κατέλιπε τὸν Ἀκράγαντα καὶ ἦλθεν εἰς Πελοπόννησον, οἱ δ' ἐχθροὶ αὐτοῦ κατώρθωσαν νὰ κωλύσωσι τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ καὶ ἀπέθανεν οὕτως ἐν Πελοποννήσῳ. Μῦθοί εἰσι τὰ φερόμενα, ὅτι πεσὼν ἀπὸ ἅρματος ἐφονεύθη ἢ ὅτι θύσας καὶ ἑστιάσας τοὺς φίλους ἐγένετο ἄφαντος. Τοῦτο τὸ μύθευμα ἐπλάσθη πρὸς ἀποθέωσιν τοῦ φιλοσόφου, ὅπως πρὸς παράστασιν αὐτοῦ ὡς κομπορρήμονος γόητος ἐπλάσθη τὸ ὕστερον, ὅτι ἐπήδησεν εἰς τὸν κρατῆρα τῆς Αἴτνης, ἢ ὅτι ἐκρέμασεν ἑαυτόν. Ἴσως δὲ πρὸς ἐξασθένησιν τῶν κακολογιῶν τούτων παρέστησεν αὐτὸν ὁ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Τηλαύγης (¹) ὀλισθόντα ἐξ ἀδυναμίας τοῦ γήρατος εἰς τὴν θάλασσαν καὶ πνιγέντα.

Ὁ χαρακτὴρ τοῦ Ἐμπεδοκλέους φαίνεται ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ παραδεδομένων σπουδαιότατος. Ἡ δὲ δρᾶσις αὐτοῦ περιεκτικωτάτη καὶ ἀξιοθαύμαστος. Ὡς ῥήτωρ ἄριστος ἐκίνει τὸ πλῆθη τοῦ Ἀκράγαντος, πᾶσας τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ ἐπιτυχίας κατώρθωσεν ἡ ῥητορικὴ αὐτοῦ δεινότης, δι' ἣν Τίμων μὲν ὁ Φλιάσιος ὀνομάζει αὐτὸν «ἀγοραίων ληκητὴν ἐπέων», ὁ δὲ Ἀριστοτέλης εὑρετὴν τῆς ῥητορικῆς, ὡς τὸν Ζήνωνα εὑρετὴν τῆς διαλεκτικῆς. Ἡ πλουσία εἰκόνων γλῶσσα καὶ τὸ δίαρμα τῶν ἐννοιῶν φαίνονται καὶ νῦν ἐν τοῖς περισωθεῖσιν ἀποσπάσμασι τῶν ποιημάτων αὐτοῦ. Τὰ πρωτερήματα ταῦτα ἐξῆρε βεβαίως ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς τέχνης, περὶ ἣν λέγεται καὶ ὁ Γοργίας μαθητὴς αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἀποστολὴν ἑαυτοῦ ἐθεώρει ἄλλο τι, τὴν προφητικὴν καὶ ἱερατικὴν ἐνέργειαν κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Πυθαγόρου, τοῦ Ἐπιμενίδου καὶ ἄλλων. Αὐτὸς ὁ Ἐμπεδοκλῆς λέγει ὅτι κέκτηται τὴν δύναμιν νὰ κατευνάζῃ καὶ διεγείρῃ τοὺς ἀνέμους, νὰ ἐπάγῃ βροχὴν καὶ ἐκκαίσιν, νὰ θεραπεύῃ τὸ γῆρας καὶ τὰς νόσους, νὰ ἐπανάγῃ εἰς τὴν ζωὴν τοὺς τεθνηκότας, καὶ καυχᾶται ἐν τοῖς *Καθαρμοῖς* ὅτι παρὰ πάντων ὡς θεὸς τιμᾶται καὶ ὅταν ἐστολισμένος ταινίαις καὶ ἄνθεσιν εἰσέρχεται εἰς πόλιν τινά, εὐθὺς περιστοιχίζεται ὑπὸ βοήθειαν ἐξαιτουμένων, οἵτινες νῦν μὲν προφητείαν, νῦν δὲ ἴασιν ἀσθενείας αἰτοῦνται. Ἡ τάσις αὕτη ἐμφαίνεται λίαν ζωηρὰ καὶ ἐν τῷ ἀνθρωπολογικῷ καὶ ἠθικῷ μέρει τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ. Οἱ ἀρχαῖοι διηγοῦνται οὐ μόνον τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ σεμνότητα καὶ τὰς ὑψίστας τιμάς, ἃς ἀπένεμον αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ ἐκτάκτους τινὰς πράξεις, ἃς ὡς ἄλλος Πυθαγόρας ἐξετέλεσε. Διηγοῦνται π. χ. ὅτι ἐκώλυσε τὴν εἰς τὸν Ἀκράγαντα εἴσοδον βλαβερῶν ἀνέμων. Τὸ θαῦμα ἐξετέλεσε κατά τινας μὲν κλείσας τοὺς ἀνέμους εἰς ἀσκούς, κατ' ἄλλους δὲ φράξας τὴν χαράδραν, δι' ἧς ἤρχοντο οἱ ἄνεμοι, διὰ δορῶν ὄνων. Ὅτι ἀπήλλαξε τοὺς Σελινουντίους τοῦ ἐμπεσόντος διὰ τὰς ἀπὸ τοῦ παρακειμένου ποταμοῦ δυσωδίας λοιμοῦ καταμίξας τὰ ῥεύματα δύο ἄλλων πλησίον κειμένων ποταμῶν

(¹) Διογ. Ι΄, 6΄, 74 πρβ. 53.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΘΕΜΕΛΗΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

καὶ γλυκάνας τὰ ὕδατα αὐτοῦ (1), ὅτι νεκροφανῆ τινα μετὰ μακρὰν ἀναισθησίαν ἐπανήγαγεν εἰς τὴν ζωήν, ὅτι λυσσῶντός τινος ἐκώλυσε τὸν θάνατον διὰ μουσικῆς. Περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας τούτων βεβαίως οὐδὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν. Ὅτι ὅμως ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐπίστευεν ὅτι ἐκέκτητο μαγικὴν δύναμιν μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος. Ὁ δὲ Γοργίας ἐμαρτύρει κατὰ τὸν Σάτυρον, ὅτι παρῆν τῷ Ἐμπεδοκλεῖ γοητεύοντι. Ἀναμφισβήτητος ὡσαύτως ἐστὶν ἡ ἰατρικὴ αὐτοῦ τέχνη, ἥτις τότε ἦτο ὡς τὰ πολλὰ συνδεδεμένη μετὰ τῆς ἱερατείας καὶ τῆς μαγείας.

Τὰ ἀποδιδόμενα αὐτῷ συγγράμματα ἔχουσι ποικίλον περιεχόμενον. Αἱ ἀποδιδόμεναι αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Νεάνθους καὶ Ἱερωνύμου 43 τραγῳδίαι εἰσὶν ἔργα συνωνύμου τινὸς ἐγγόνου τοῦ Ἐμπεδοκλέους. Τὰ παρὰ Διογένει (II', 6', 61 καὶ 65) δύο ἐπιγράμματα θεωροῦνται ἐπίσης ὑποβολιμαῖα, τὸ αὐτὸ δὲ ῥητέον καὶ περὶ τῶν στίχων ἢ τοῦ ποιήματος, ἐξ οὗ Διογένης ὁ Λαέρτιος (2) μεταδίδωσιν ἡμῖν προσφώνησίν τινα τοῦ Ἐμπεδοκλέους πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Πυθαγόρου Τηλαύγην. Τὰ πολιτικά, ἅπερ ὁ Διογένης (αὐτ. 58) μετὰ τῶν τραγῳδιῶν ἀποδίδωσι τῷ Ἐμπεδοκλεῖ, εἰσὶν ἴσως οὐχὶ ἰδιαιτέρα συγγραφή, ἀλλ' ἀπόσπασμα τῶν ἄλλων ἔργων. Νόθα ἐπίσης εἰσὶ καὶ τὰ ἰατρικά, ἅπερ κατὰ Σουΐδαν συνέγραψε δῆθεν ὁ Ἐμπεδοκλῆς καταλογάδην (3). Δύο δὲ ἄλλων ποιημάτων, προοιμίου εἰς Ἀπόλλωνα καὶ τῆς τοῦ Ξέρξου διαβάσεως, μνημονεύει ὁ Διογένης (ἐν II', 6', 57), ταῦτα ὅμως κατὰ τὸν Ἱερώνυμον ἢ τὸν Ἀριστοτέλην ἀπώλοντο εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ. Ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἔγραψε λόγους ἢ ῥητορικὰς ὑποτυπώσεις ἐστὶν ἀπίθανον, ὑπολείπονται ἄρα δύο ἀναμφισβητήτως γνήσια τοῦ Ἐμπεδοκλέους ἔργα, τὰ Φυσικὰ καὶ οἱ Καθαρμοί. Τὰ φυσικὰ διῃρέθησαν εἰς τρία βιβλία, ἀλλ' ἡ διαίρεσις αὕτη δὲν φαίνεται καταγομένη ἀπὸ τοῦ Ἐμπεδοκλέους. Περὶ τῶν μαρτυριῶν καὶ κρίσεων τῶν ἀρχαίων περὶ τῶν ποιημάτων τοῦ Ἐμπεδοκλέους πραγματεύεται ὁ Karsten, τὰ δ' ἀποσπάσματα συνέλεξαν ὁ *Sturz*, ὁ *Karsten*, ὁ *Mullach*, ὁ

(1) Διογ. II', 6', 70.

(2) (II', α', 43.

(3) Ιρβλ. Διογ. αὐτ. 77 «ὁ δὲ ἰατρικὸς λόγος εἰς ἔπη ἑξακόσια».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Π.Δ. ΚΑΡΑΒΙΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο ΠΕΤΙΟ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Stein καὶ ὁ *Preller*· οἱ τρεῖς πρῶτοι καὶ ἡρμήνευσαν αὐτά (¹).

Μεταφυσικά. Ὁ μὲν Ἡράκλειτος ἠρνήθη τὸ μόνιμον καὶ σταθερὸν τῆς οὐσίας, ὁ δὲ Παρμενίδης τοὐναντίον τὴν γένεσιν καὶ φθορὰν τὴν κίνησιν καὶ μεταβολήν. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς πορεύεται μέσην τινὰ ὁδόν. Μετὰ μὲν τοῦ Παρμενίδου ἰσχυρίζεται ὅτι γένεσις καὶ φθορὰ κατὰ τὴν αὐστηρὰν τῆς λέξεως ἐκδοχὴν καὶ ἑπομένως μεταβολὴ τοῦ πρώτου στοιχείου ἐστὶν ἀδυνάτου, ἀλλὰ δὲν ἀρνεῖται ὡς ἐκεῖνος καὶ τὴν πολλότητα, τὴν γένεσιν καὶ μεταβολὴν τῶν ὄντων. Μετὰ δὲ τοῦ Ἡρακλείτου παραδέχεται ὅτι οὐ μόνον τὰ καθ' ἕκαστον ὄντα γεννῶνται καὶ φθείρονται καὶ μεταβάλλονται, ἀλλὰ καὶ καθόλου αἱ καταστάσεις τοῦ σύμπαντος ὑπόκεινται εἰς ἀδιάλειπτον μεταβολήν. Συμβιβάζων δ' ἀμφοτέρων τῶν μεγάλων τούτων φιλοσόφων τὰς γνώμας δέχεται οὐχὶ μίαν ἀλλὰ πλείονας τῆς μιᾶς ἀγεννήτους, ἀφθάρτους, ἀμεταβλήτους καὶ κατὰ τὴν φύσιν διαφόρους οὐσίας, αἵτινες ὡς πολλαὶ καὶ κατὰ τὴν ποιότητα διάφοροι ἑνούμεναι μὲν παράγουσι τὴν γέννησιν, χωριζόμεναι δὲ τὴν φθοράν, ἐν μέρει δὲ μόνον ἑνούμεναι καὶ χωριζόμεναι τὴν ἀλλοίωσιν τῶν ὄντων καὶ οὕτω γεννῶσι τὴν ποικιλίαν τῶν πραγμάτων. Τὰς οὐσίας ταύτας νοεῖ ὁ Ἐμπεδοκλῆς κατὰ ποιὸν μὲν διαφόρους ἀλλήλων, κατὰ ποσὸν δὲ διαιρετάς, οὐχὶ ὅμως ὡς ἄτομα, ἀλλ' ὡς στοιχεῖα. Πρῶτος αὐτὸς ὥρισε τὴν ἔννοιαν τοῦ στοιχείου. Τὸ ὄνομά ἐστι μεταγενέστερον, ὁ Ἐμπεδοκλῆς καλεῖ τὰ στοιχεῖα «ῥιζώματα πάντων», εἰσὶ δὲ τέσσαρα, πῦρ, ἀήρ, ὕδωρ, γῆ. Οὐδὲν τούτων δύναται νὰ μεταβληθῇ εἰς ἕτερον ἢ νὰ ἑνωθῇ μεθ' ἑτέρου εἰς νέον στοιχεῖον. Λῦται εἰσιν αἱ θεμελιώδεις ἔννοιαι τῆς περὶ πρώτων στοιχείων διδασκαλίας τοῦ Ἐμπεδοκλέους.

Οἱ ἄνθρωποι, ὅταν μὲν βλέπωσί τι γινόμενον, νομίζουσι συνήθως ὅτι ἐγεννήθη τι, ὅπερ δὲν ὑπῆρχε πρότερον, ὅταν δὲ βλέπωσί τι φθειρόμενον, φρονοῦσιν ὅτι ὑπάρχον τι ἐπαύσατο ὄν. Τὴν δόξαν ταύτην εὑρίσκει ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἀντιφατικήν. Διότι ἐκ τοῦ μηδενὸς οὐδὲν γίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὄντος εἰς τὸ μηδὲν ἀδύνατος ἡ μεταβολή.

(¹) Sturz, Embedokles 1805. Karsten, Empedoclis carm. rel. 1838. Stein, Empedoclis Fragm. 1857. Mullach, Fragm. phil. I. XIII, εἰς ἃ παραπέμπομεν Preller, Histor. Phil. ἔκδ. 8 σελ. 12 κ ἑξ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ὅ,τι ἡμῖν φαίνεται γένεσις καὶ φθορὰ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ μῖξις καὶ διάλλαξις, σύγκρισις καὶ διάκρισις. Ὅ,τι καλοῦμεν γέννησιν τῶν ὄντων ἐστὶν ἕνωσις, ὅ,τι δὲ φθοράν, χωρισμὸς τῶν στοιχείων.

Τὰ πάντα σύγκειντται ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων, τῆς γῆς, τοῦ ὕδατος, τοῦ ἀέρος, τοῦ πυρός. Πρῶτος ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὥρισε τέσσαρα τὰ στοιχεῖα, δὲν μεταχειρίζεται δ' αὐτὰ ὡς τέσσαρα, ἀλλ' ὡς δύο μόνον, τὸ πῦρ καὶ τὰ ἄλλα τρία ὁμοῦ ὡς μίαν φύσιν. Τὰ τέσσαρα στοιχεῖά εἰσιν ἐξ ἴσου πρῶτα, ἀγένητα καὶ ἀνώλεθρα· ἕκαστον αὐτῶν σύγκειται ἐκ μερῶν κατὰ τὸ ποιὸν ὁμοειδῶν, χωρὶς δὲ τὸ παράπαν νὰ μεταβληθῶσι κατὰ τὴν ποιότητα διαθέουσιν ἄλληλα, σχηματίζουσι διαφόρους ἑνώσεις καὶ γίνονται ἀλλοιωτά· εἰσὶ προσέτι ἴσα τὸν ὄγκον, καίτοι ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα οὖσιν ὑπάρχουσι κατὰ διαφόρους σχέσεις μεμιγμένα καὶ οὐχὶ πάντα ἐν παντὶ ὑπάρχοντα. Ἀκριβέστερον ὅμως οὔτε τὰ διακρίνοντα αὐτὰ ἀπ' ἀλλήλων γνωρίσματα, οὔτε τὴν ἐν τῷ παντὶ θέσιν αὐτῶν ὥρισεν ὁ Ἐμπεδοκλῆς. Περιγράφει τὸ μὲν πῦρ ὡς θερμὸν καὶ λαμπρόν, τὸν δ' ἀέρα ὡς ῥέοντα καὶ διαφανῆ, τὸ δὲ ὕδωρ ὡς σκοτεινὸν καὶ ψυχρόν, τὴν δὲ γῆν ὡς βαρεῖαν καὶ σκληράν. Ἡ μὲν γῆ φέρεται φύσει πρὸς τὰ κάτω, τὸ δὲ πῦρ πρὸς τὰ ἄνω.

Ἡ μῖξις τῶν στοιχείων γίνεται εἰσερχομένων τῶν μερῶν τοῦ ἑνὸς σώματος εἰς τοὺς κενοὺς χώρους τοὺς μεταξὺ τῶν μερῶν ἄλλου σώματος. Ὅταν σῶμά τι γεννᾶται ἐξ ἑτέρου, δὲν μεταβάλλεται τὸ αὐτὸ εἰς ἕτερον, ἀλλὰ τὰ ἐν αὐτῷ μόρια ἀπολύονται ἐκ τῆς μετ' ἄλλων ἑνώσεως αὐτῶν καὶ ἑνοῦνται μετ' ἄλλων. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἑνὸς σώματος ἐπὶ τὸ ἄλλο ἑρμηνεύεται ἐκ τούτου, ὅτι ἐκ τοῦ ἑνὸς ἀπολύονται ἀπορροαί, αἵτινες εἰσέρχονται εἰς τοὺς πόρους τοῦ ἑτέρου. Ὅπου δ' οἱ πόροι καὶ αἱ ἀπορροαὶ δύο σωμάτων εἰσὶ σύμμετροι, ἕλκουσιν ἄλληλα, ὡς ὁ μαγνήτης καὶ ὁ σίδηρος. Ὅσῳ δὲ τελειότερον προσαρμόζονται πρὸς τοὺς πόρους σώματός τινος αἱ ἐξ ἄλλου ἀπολυόμεναι ἀπορροαί, τόσῳ μᾶλλον γίνεται δεκτικώτερον τῆς ἐπιδράσεως καὶ τῆς μετ' αὐτοῦ μίξεως. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο γίνεται, ὅταν δύο σώματα ὑπάρχωσιν ὅμοια, διὰ τοῦτο λέγει ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὅτι τὰ ὅμοια καὶ εὔμικτα τυγχάνουσιν ὄντα συγγενῆ, τὸ ὅμοιον ἐφίεται τοῦ ὁμοίου, τὰ μὴ ὄντα μίξεως δεκτικὰ εἰσιν ἀλλήλοις ἐχθρά.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΑΤΣΙΟΣ ΑΘΗΝΑ ΕΠΙ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ἀλλὰ πῶς ἑνοῦνται καὶ χωρίζονται; ποία ἡ ἑνοῦσα καὶ χωρίζουσα δύναμις; ποῖον τὸ κινοῦν αἴτιον; Ὁ Ἐμπεδοκλῆς παραδέχεται δύο κινούσας δυνάμεις, μίαν ἑνοῦσαν καὶ μίαν χωρίζουσαν, καὶ ἐκείνην μὲν ὀνομάζει φιλότητα, στοργὴν ἢ καὶ ἁρμονίαν, ταύτην δὲ νεῖκος καὶ κότον. Τὰς κινητικὰς ταύτας δυνάμεις προσωποποιεῖ ὁ Ἐμπεδοκλῆς εἰς μυθολογικὰς ὑποστάσεις, ἀλλὰ μεταχειρίζεται αὐτὰς καὶ ὡς σώματα τοῖς οὖσιν ἀναμεμιγμένα. Ἡ μὲν φιλότης ἑνοῖ, τὸ δὲ νεῖκος χωρίζει τὰ στοιχεῖα.

Κοσμολογία. Τὰ τέσσαρα στοιχεῖά εἰσιν ἀγένητα καὶ ἄφθαρτα· ὡσαύτως ἀίδιοι ὑπάρχουσι καὶ αἱ κινοῦσαι δυνάμεις· ἡ σχέσις ὅμως αὐτῶν μεταβάλλεται ἀδιαλείπτως, τὸ σύμπαν ὑπόκειται ἄρα εἰς μεταβολὴν καὶ ὁ νῦν κόσμος εἰς γένεσιν καὶ φθοράν. Φιλία καὶ νεῖκός εἰσιν ἐξ ἴσου πρῶτα καὶ ἰσχυρά, δὲν εὑρίσκονται ὅμως πάντοτε ἐν ἰσορροπίᾳ, ἀλλ' ἑκάτερον λαμβάνει ἐναλλὰξ τὴν ὑπεροχήν. Τὰ στοιχεῖα συνέρχονται ἄλλοτε μὲν φιλότητι εἰς ἕνα κόσμον, ἄλλοτε δὲ πάλιν δίχα φέρονται ἕκαστα «νείκεος ἔχθεα». Ὁ κόσμος ὁτὲ μὲν γίνεται διὰ τῆς φιλίας ἐκ πολλῶν ἕν, ὁτὲ δὲ διὰ τοῦ νείκους ἐξ ἑνὸς πολλά. Τοῦτο δὲ διατελεῖ γινόμενον μέχρις οὗ ἀποτελεσθῇ τὸ μὲν ἡ τελεία ἕνωσις, τὸ δὲ ὁ τέλειος χωρισμὸς τῶν στοιχείων. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ χρόνον διαρκεῖ καὶ ἡ κίνησις τῆς φυσικῆς ζωῆς, ἐπὶ τοσοῦτον δῆλα δὴ καὶ τὰ καθ' ἕκαστον ὄντα γεννῶνται καὶ φθείρονται. Εὐθὺς δ' ὡς ἐπιτευχθῇ ὁ σκοπός, σβέννυται ἡ κίνησις ἐκείνη, τὰ στοιχεῖα παύονται ἑνούμενα καὶ χωριζόμενα, διότι εἰσὶν ὅλως ἡνωμένα ἢ κεχωρισμένα, διατελοῦσι δ' ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ ὄντα, ἕως οὗ διασπασθῇ ἡ κατάστασις αὕτη διὰ νέας κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν κινήσεως. Ἡ τοῦ κόσμου ζωὴ περιγράφει ἑπομένως κύκλον· α') ἡ παντελὴς ἕνωσις τῶν στοιχείων, β') ἡ μετάβασις εἰς τὸν χωρισμὸν αὐτῶν, γ') ὁ παντελὴς χωρισμὸς αὐτῶν καὶ δ') ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν ἑνότητα αὐτῶν εἰσιν αἱ τέσσαρες βαθμίδες, ἃς διατρέχει ἡ τοῦ κόσμου ζωὴ ἐν ἀτελευτήτῳ ἐπαναλήψει. Κατὰ τὴν δευτέραν καὶ τετάρτην τῶν βαθμίδων τούτων, ἤτοι κατὰ τὴν μετάβασιν εἰς τὸν χωρισμὸν καὶ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν ἑνότητα, γεννᾷ τὴν δικκεκριμένην ὕπαρξιν συνθέτων ὄντων, μόνον ἐνταῦθά ἐστι δυνατὴ ἡ φύσις, ἀπὸ δὲ τῆς πρώτης βαθμίδος, τῆς παντελοῦς δηλ. τῶν στοιχείων ἑνώσεως, καθ' ἣν οὐδεὶς χωρισμός, καὶ ἀπὸ τῆς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΑΠΑΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τρίτης, τοῦ παντελοῦς χωρισμοῦ τῶν στοιχείων, ἐν ᾗ βαθμίδι οὐδεμία ἕνωσις τῶν στοιχείων συμβαίνει, ἡ τῶν καθ' ἕκαστα ὕπαρξίς ἐστιν ὅλως ἀποκεκλεισμένη. Οἱ χρόνοι ἄρα τῆς κινήσεως καὶ τῆς φυσικῆς ζωῆς κανονικῶς ἀνταλλάσσονται πρὸς τοὺς χρόνους τῆς ἠρεμίας καὶ τῆς ἀπουσίας φυσικῆς ζωῆς. Πόσον διαρκεῖ ἑκάστη τῶν περιόδων τούτων, καὶ ἂν τὴν διάρκειαν ταύτην εἶχεν ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἀκριβῶς ὁρίσει, περὶ τούτων οὐδὲν ἡμῖν παραδεδομένον ὑπάρχει.

Κοσμογονία. Τὴν κοσμογονίαν ἄρχεται περιγράφων ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἀπὸ τῆς μίξεως πάντων τῶν στοιχείων. Τοῦτο τὸ *μῖγμα* καὶ ἕν, ὡς ὀνομάζει αὐτὸ ὁ Ἀριστοτέλης, καλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἐμπεδοκλέους σφαῖρος καὶ περιγράφεται κυκλοτερής, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα, καὶ ἀκίνητος. Ἐν τούτῳ τῷ σφαίρῳ οὐδὲν τῶν τεσσάρων στοιχείων ὑπάρχει διακεκριμένον, πάντα εἰσὶν ἐν αὐτῷ ἐν τελείᾳ ἑνότητι, ἑπομένως τὸ νεῖκος, ἡ χωρίζουσα καὶ διαιροῦσα ἀρχή, δὲν ἔχει ἐν αὐτῷ θέσιν, «ἐξ ἔσχατον κεῖται Νεῖκος». Ὁ σφαῖρος χαρακτηρίζεται ὑπ' αὐτοῦ ὡς θεὸς εὐδαιμονέστατος. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ νομίζωμεν ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐνόει προσωπικὸν θεόν, διότι ἀπονέμει τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ εἰς τὰ στοιχεῖα, ὡς ὁ Πλάτων εἰς τὸν ὁρατὸν κόσμον. Τὸν σφαῖρον χαρακτηρίζουσιν οἱ μεταγενέστεροι ὡς *ἄποιον ὕλην*, ὡς *ἐνεργοῦσαν αἰτίαν*, ὡς τὸ *ἡγεμονικὸν πῦρ τῶν Στωικῶν*, ὡς *τὸν νοητὸν τοῦ Πλάτωνος κόσμον*, ἀλλὰ πάντα ταῦτά εἰσιν ἡμαρτημέναι ὑπολήψεις. Ἐκ τοῦ σφαίρου δὲ τούτου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προέλθῃ ὁ κόσμος, ἂν μὴ ἐχώριζεν ἐν αὐτῷ τὰ στοιχεῖα τὸ νεῖκος. Διηγεῖται λοιπὸν ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ ηὐξήθη τὸ νεῖκος ἐν τῷ σφαίρῳ («αὐτὰρ ἐπεὶ μέγα νεῖκος ἐνὶ μελέεσσιν ἐθρέφθη») καὶ ἐχώρισε τὰ στοιχεῖα. Συντελεσθέντος δὲ τοῦ χωρισμοῦ τῶν στοιχείων, παρέστη ἡ Φιλότης ἐν μέσῳ τῶν διῃρημένων καὶ ἐπήνεγκε δίνην τινὰ ἐν τῷ μέσῳ, δι' ἧς εἱλκύσθησαν κατὰ πρῶτον περί τι σημεῖον μέρη τινὰ τῶν στοιχείων, ἐκ δὲ τοῦ μορφουμένου τούτου κύκλου ἀπεκλείετο τὸ νεῖκος. Ἐν ᾧ δὲ ἐξηπλοῦτο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἡ κίνησις καὶ τὸ νεῖκος ἐξεδιώκετο ἀείποτε πορρωτέρω, τὰ κεχωρισμένα στοιχεῖα ἡνοῦντο καὶ ἐκ τῆς ἑνώσεως αὐτῶν συνέστη ὁ νῦν κόσμος μετὰ τῶν θνητῶν αὐτοῦ ὄντων. Ἀλλ'

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΡΑΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ὅπως συνέστη οὕτω καὶ θὰ φθαρῇ ποτε, ὅταν πάντα διὰ διηνεκοῦς ἑνώσεως ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πρώτην τοῦ σφαίρου κατάστασιν.

Τρόπος γενέσεως τοῦ οὐρανοῦ. Ἐκ τῆς δίνης, καθ' ἣν διὰ τῆς φιλότητος συνεκράθησαν τὰ στοιχεῖα, διεκρίθη κατὰ πρῶτον ὁ ἀὴρ καὶ περιχυθεὶς κύκλῳ περιέβαλε τὸ πᾶν σφαιροειδῶς. Μετὰ δὲ τὸν ἀέρα ἐξέδραμε τὸ πῦρ καὶ οὐκ ἔχων ἑτέραν χώραν ἔλαβε τὰ ἄνω μέρη ὑπὸ τὸν ἐξώτατον θόλον, ὁ δὲ ἀὴρ ἐξώσθη ὑπὸ τὴν γῆν καὶ συνέστησαν οὕτω δύο ἡμισφαίρια, ἅτινα ὁμοῦ ἀποτελοῦσι τὴν κοίλην τοῦ οὐρανοῦ σφαῖραν. Τούτων δὲ τῶν ἡμισφαιρίων τὸ μέν ἐστι φωτεινόν, τὸ δὲ σκοτεινόν, ἤτοι τὸ μὲν σύγκειται ὅλον ἐκ πυρός, τὸ δὲ ὑπάρχει μικτὸν ἐξ ἀέρος καὶ ὀλίγου πυρός. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πῦρ κατὰ τὸν ἀθροισμὸν αὐτοῦ ἐβάρυνε, προῆλθεν ἡ κατὰ περιφορὰν κίνησις τῆς οὐρανίου σφαίρας. Ὅθεν, ὅταν ὑπάρχῃ ἄνωθεν τὸ πυρῶδες ἡμισφαίριον, ἔχομεν ἡμέραν, ὅταν δὲ τὸ σκοτεινὸν ἡμισφαίριον ὑπάρχῃ ἄνωθεν καὶ τὸ πυρῶδες καλύπτηται ὑπὸ τοῦ σώματος τῆς γῆς, ἔχομεν νύκτα.

Σχηματισμὸς τῆς γῆς. Ἐκ τῶν λοιπῶν στοιχείων ἐσχηματίσθη ἡ γῆ, ἣν νοεῖ ὡς οὖσαν κατ' ἀρχὰς ὑγρὰν καὶ πηλώδη. Ἐκ τῆς γῆς, ἄγαν περισφιγγομένης ὑπὸ τῆς ῥύμης τῆς περιφορᾶς, ἀνέβλυσε τὸ ὕδωρ, τούτου δ' αἱ ἀναθυμιάσεις ἐπλήρωσαν τὴν κάτω χώραν. Ἡ γῆ διατηρεῖται, λέγει ὁ Ἐμπεδοκλῆς, μετέωρος, διότι ὁ οὐρανὸς περιστρέφεται λίαν ταχέως καὶ κωλύει οὕτω τὴν πτῶσιν αὐτῆς, ὡσαύτως ἐξηγεῖτο καὶ ὅτι τὸ σύμπαν μένει ἐν τῇ θέσει αὐτοῦ. Τὴν κλίσιν τοῦ γηίνου ἄξονος πρὸς τὴν τροχιὰν τοῦ ἡλίου ὑπελάμβανεν ὡς οἱ Πυθαγόρειοι, προερχομένην ἐκ τῆς πιέσεως τοῦ ἀέρος, ὅστις ὠθεῖται ἀπὸ τοῦ ἡλίου πρὸς ἄρκτον.

Ὁ ἥλιος ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τοῦ Ἐμπεδοκλέους ὡς ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων ὡς σῶμα ὑελῶδες, ἔχον ἴσον τῇ γῇ μέγεθος καὶ συνάγων καὶ ἀνταναχλῶν τὰς ἀκτῖνας τοῦ πυρός, ἃς λαμβάνει ἐκ τοῦ περιστοιχίζοντος αὐτὸν φωτεινοῦ ἡμισφαιρίου. Αἱ ἐκλείψεις αὐτοῦ προέρχονται ἐκ τῆς μεσολαβήσεως τῆς σελήνης. Τὸν ἥλιον ἐφαντάζετο περιοριζόμενον ἐν τῇ πορείᾳ αὐτοῦ ὑπὸ ὡρισμένων ὁρίων. Ταῦτα δ' ἦσαν ἡ περιέχουσα αὐτὸν σφαῖρα καὶ οἱ τροπικοὶ κύκλοι. Ὑπὸ τούτων, λέγει, κωλύεται νὰ εὐθυπορῇ ἄχρι παντός. Ἡ τοῦ ἡλίου ἡμερησία πορεία κατ' ἀρχὰς ἐχώρει βραδύτερον ἢ νῦν, ὥστε μία ἡλι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΙΜΙΤΣΗΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ακὴ ἡμέρα κατ' ἀρχὰς μὲν διήρκει ἐννέα, βραδύτερον δὲ ἑπτὰ μῆνας.

Ἡ σελήνη συνέστη ἐξ ἀποκεκρυσταλλωμένου ἀέρος, τὸ φῶς αὐτῆς λαμβάνει ἀπὸ τοῦ ἡλίου, τὸ σχῆμα αὐτῆς ἐφαντάζετο ὁ Ἐμπεδοκλῆς δισκοειδές, τὴν δ' ἀπόστασιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς γῆς τὸ τρίτον τῆς τοῦ ἡλίου ἀπὸ τῆς γῆς. Ὁ ὑπὸ τὴν σελήνην χῶρος ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τοῦ Ἐμπεδοκλέους συμφώνως πρὸς τοὺς Πυθαγορείους ὡς τόπος παντὸς κακοῦ.

Τοὺς ἀπλανεῖς ἀστέρας ἐθεώρει προσηλωμένους ἐπὶ τοῦ οὐρανίου θόλου, τοὺς δὲ πλανῆτας ἐλευθέρως κινουμένους. Οὐσίαν τῶν ἀστέρων ὑπελάμβανε τὸ πῦρ. Ἐφρόνει δὲ ὅτι ἦσαν πῦρ ἀπὸ τοῦ ἀέρος χωρισθέν.

Τὸ τῶν οὐρανίων σωμάτων πῦρ ἡρμήνευεν ὁ Ἐμπεδοκλῆς διὰ τῆς θεωρίας τῶν ἀπορροῶν καὶ ἰσχυρίζετο ἑπομένως ὅτι ἔχει ἀνάγκην χρόνου τινός, ἵνα διανύσῃ τὸν μεταξὺ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς γῆς χῶρον.

Μετεωρολογία. Τῆς ἐξηγήσεως τῶν μετεωρολογικῶν φαινομένων ὀλίγα μόνον περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς, ἐν οἷς ὅμως σαφῶς δηλοῦται ἡ ἰδιάζουσα τῷ Ἐμπεδοκλεῖ διδασκαλία. Ἐκ τῆς πρὸς ἡμᾶς σχέσεως τῶν δύο ἡμισφαιρίων ἐξήγεῖτο (¹) ὁ Ἐμπεδοκλῆς τὴν ἀλλαγὴν τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους.

Τὴν χάλαζαν ἐθεώρει ἐψυγμένην ἀναθυμίασιν.

Περὶ ἀέρων ἐδόξαζεν ὅτι ἡ λοξὴ διεύθυνσις αὐτῶν ἀπὸ ΝΑ καὶ ΜΔ προέρχεται ἐκ τούτου, ὅτι αἱ ἀνιοῦσαι ἀναθυμιάσεις εἰσὶ τὸ μὲν πυρώδους, τὸ δὲ γεώδους φύσεως καὶ ἡ ἀντίθετος αὐτῶν κίνησις ἐξισοῦτο εἰς λοξὴν διεύθυνσιν.

Τὴν βροχὴν καὶ τὸν κεραυνὸν ἡρμήνευε δεχόμενος ὅτι κατὰ τὴν πύκνωσιν τοῦ ἀέρος τὸ ἐν αὐτῷ ὑπάρχον ὕδωρ ἐκθλίβεται, κατὰ δὲ τὴν ἀραίωσιν αὐτοῦ κερδίζει τὸ πῦρ χῶρον, ἵνα ἐκφανθῇ. Τὸ πῦρ ἔρχεται εἰς τὰ νέφη διὰ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων καὶ μετὰ βροντῆς ἐκπίπτει. Ἐστηρίζετο δὲ ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι τὰ νέφη πρὸ πάντων ἀνέρχονται, ὅταν ὑπάρχῃ μεγάλη τοῦ ἡλίου θερμότης.

Ἡ θάλασσά ἐστι ἐξίδρωσις τῆς γῆς ὑπὸ τῆς τοῦ ἡλίου θερμό-

(¹) Πλουταρ. Ἀρ. Ιʹ, ηʹ, 1. 2.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑθΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΑΣΧΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τητος προκληθεῖσα· ἐντεῦθεν προέρχεται καὶ ἡ ἁλμυρὰ αὐτῆς γεῦσις, τὸ ἅλας ἐσχηματίσθη δῆλα δὴ κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλέα διὰ τῆς θερμότητος τοῦ ἡλίου, ἀλλ' ὑπάρχει, λέγει, καὶ γλυκὺ ὕδωρ μεμιγμένον, ἐξ οὗ ζῶσιν οἱ ἰχθύες.

Γεωλογία· ἔγγειον πῦρ. Τὸ ἐν τῷ βάθει τῆς γῆς ὑπάρχον πῦρ ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν τοῦ Ἐμπεδοκλέους ἰδιαζόντως. Τοῦτο θερμαίνει τὰ πηγαῖα ὕδατα καὶ ἀποσκληρύνει τοὺς λίθους, τοῦτο τὸ πῦρ ἐν τοῖς ἐγκάτοις τῆς γῆς κυμαινόμενον διατηρεῖ τοὺς βράχους καὶ τὰ ὄρη.

Ἡ ἕλξις τοῦ σιδήρου ὑπὸ τοῦ μαγνήτου γίνεται οὕτω. Ἀπορροαὶ τοῦ μαγνήτου εἰσέρχονται εἰς τοὺς πόρους τοῦ σιδήρου καὶ ἀπομακρύνουσι τὸν πληροῦντα τοὺς πόρους ἀέρα, εἶτα ἀπὸ τοῦ σιδήρου ἔρχονται εἰς τοὺς συμμετρικοὺς πόρους τοῦ μαγνήτου ἰσχυραὶ ἀπορροαί, αἵτινες συνεφέλκονται τὸν σίδηρον πρὸς τὸν μαγνήτην καὶ κρατοῦσιν αὐτὸν στερρῶς.

Ἐμφάνισις τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς. Βοτανική. Τὰ φυτὰ ἀνεφύησαν ἐπὶ τῆς γῆς πρὶν νὰ φωτισθῇ αὕτη ὑπὸ τοῦ ἡλίου, ἔπειτα δὲ τὰ ζῷα. Ἀμφότερά εἰσι φύσει συγγενῆ. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς οὐ μόνον ζῶντα παραδέχεται τὰ φυτά, ἀλλ' ἀπονέμει αὐτοῖς ὁμοίαν τοῖς ζῴοις καὶ ἀνθρώποις ψυχήν. Παρετήρει προσέτι ὅτι ὁ σχηματισμὸς τοῦ καρποῦ τῶν φυτῶν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν τόκον τῶν ζῴων· «οὕτω δ' ᾠοτοκεῖ μακρὰ δένδρεα ἐλαίας». Τὰ φύλλα τῶν δένδρων παραβάλλει πρὸς τὰς τρίχας, τὰ πτερὰ καὶ τὰς λεπίδας τῶν ζῴων. Τὴν αὔξησιν αὐτῶν παρῆγεν ἐκ τῆς θερμότητος τῆς γῆς, ἥτις τοὺς κλάδους πρὸς τὰ ἄνω ἐξωθεῖ, αἱ δὲ ῥίζαι, ἤτοι τὰ γεώδη μέρη, διευθύνονται πρὸς τὰ κάτω. Ἡ θρέψις τῶν φυτῶν γίνεται διὰ τῆς ἕλξεως τῶν συγγενῶν στοιχείων κατὰ τὴν θεωρίαν τῶν πόρων καὶ τῶν ἀπορροῶν. Τὸ ὅτι δένδρα τινά, οἷον ἡ δάφνη, ἡ ἐλαία, ὁ φοίνιξ, εἰσὶν ἀειθαλῆ ἡρμήνευεν ἔκ τε τῆς ὁμαλότητος τῆς κράσεως καὶ τῆς συμμετρίας τῶν πόρων αὐτῶν, δι' ἣν ἡ τροφὴ τεταγμένως καὶ ὁμαλῶς ἀποδίδοται αὐτοῖς, ὥστε νὰ ἐπιρρέῃ ἀρκούντως (1). Τὰ μὲν ἔχοντα ἐλλιπὲς τὸ ὑγρόν, ἐπειδὴ ἐξικμάζεται αὐτὸ κατὰ τὸ θέρος φιλορροοῦσι, τὰ δὲ πλεῖον ἔχοντα τὸ ὑγρόν,

(1) Πλουτ. Συμπ. Γ', 2, 2, 8. Ἀρ. Α', 29, 5.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΡΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

παραμένουσι. Τὰ πρὸς θρέψιν τοῦ φυτοῦ περιττὰ μέρη τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ πυρὸς χρησιμοποιοῦνται εἰς σχηματισμὸν τῶν καρπῶν, ὧν ἡ γεῦσίς ἐστι τούτου ἕνεκα ὁμοία πρὸς τὴν τροφὴν ἑκάστου φυτοῦ.

Ζ ω ο λ ο γ ί α. Κατὰ τὴν πρώτην γένεσιν τῶν ζῴων καὶ ἀνθρώπων ἐβλάστησαν κατ' ἀρχὰς τὰ μέρη αὐτῶν ἐκ τοῦ ἐδάφους καὶ εἶτα διὰ τῆς φιλότητος συνηρμόσθησαν. Ἐπειδὴ δὲ τυφλὴ τύχη ἐκυβέρνα τὴν ἐργασίαν ταύτην, διὰ τοῦτο ἀνεφάνησαν κατ' ἀρχὰς παντὸς εἴδους τερατώδη μορφώματα, ἅτινα διεφθείροντο εὐθὺς πάλιν, ἕως οὗ μετ' ἐπανειλημμένας ἀποτυχίας κατωρθώθη ἐπὶ τέλους νὰ ἀποτελεσθῶσιν ὄντα ἁρμονικῶς διηρθρωμένα καὶ ἱκανὰ νὰ ζήσωσιν.

ᾗ πολλαὶ μὲν κόρσαι ἀναύχενες ἐβλάστησαν,
γυμνοὶ δ' ἐπλάζοντο βραχίονες εὔνιδες ὤμων,
ὄμματά τ' οἴ' ἐπλανᾶτο πενητεύοντα μετώπων.
αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ μεῖζον ἐμίσγετο δαίμονι δαίμων,
ταῦτά τε συμπίπτεσκον ὅπῃ συνέκυρσεν ἕκαστα,
ἄλλα τε πρὸς τοῖς πολλὰ διηνεκὲς ἐξεγένοντο (στ. 307—312).

Καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐκ τῆς γῆς ἐγεννήθησαν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐσχηματίσθησαν ἄμορφοι ὄγκοι ἐξ ὕδατος καὶ γῆς, οὓς ἀνέπεμπε τὸ ἔγγειον πῦρ, ἔπειτα δὲ διηρθροῦντο.

Οὐλοφυεῖς μὲν πρῶτα τύποι χθονὸς ἐξανέτελλον,
ἀμφοτέρων ὕδατός τε καὶ οὔδεος αἶσαν ἔχοντες.
Τοὺς μὲν πῦρ ἀνέπεμπ' ἐθέλον πρὸς ὁμοῖον ἱκέσθαι,
οὔτε τί πω μελέων ἐρατὸν δέμας ἐμφαίνοντας,
οὔτ' ἐνοπὴν οὔτ' αὖ ἐπιχώριον ἀνδράσι γυῖον (στ. 321—325).
Πολλὰ μὲν ἀμφιπρόσωπα καὶ ἀμφίστερν' ἐφύοντο,
βουγενῆ ἀνδρόπρωρα, τὸ δ' ἔμπαλιν ἐξανέτελλον
ἀνδροφυῆ βούκρανα, μεμιγμένα τῇ μὲν ἀπ' ἀνδρῶν,
τῇ δὲ γυναικοφυῆ, διεροῖς ἠσκημένα γυίοις (στ. 313—316).

Οὕτως ἐξηγεῖτο βεβαίως ὁ Ἐμπεδοκλῆς τοὺς μύθους περὶ τῶν Κενταύρων, τῶν Χιμαιρῶν, τῶν Ἑρμαφροδίτων, τῶν Σφιγγῶν, τῶν Τραγελάφων κ. τ. λ.

Διὰ τῆς ἐκθέσεως ταύτης παρίστησιν ὁ Ἐμπεδοκλῆς λεπτομερέστερον ὅ,τι ὁ Παρμενίδης ἐδίδαξεν ἤδη περὶ τῆς γενέσεως τῶν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΓΟΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἀνθρώπων ἀκολουθήσας τοῖς ἀρχαίοις περὶ τῶν αὐτοχθόνων καὶ τῶν γιγάντων μύθοις. Τὸν αὐτὸν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ περὶ τῆς διακρίσεως τῶν γενῶν κατὰ τὴν μείζονα ἢ ἐλάσσονα θερμότητα αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ μὲν Παρμενίδης, ὡς εἴπομεν ἤδη (σελ. 147), ὑπέλαβε τὴν γυναικείαν φύσιν θερμοτέραν, τὴν δ' ἀνδρικὴν ψυχροτέραν, ὁ δ' Ἐμπεδοκλῆς φρονεῖ τοὐναντίον, ὅτι κατὰ τὴν πρώτην γένεσιν τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν ἄνδρες συνέστησαν ἐν ταῖς μεσημβριναῖς, αἱ δὲ γυναῖκες ἐν ταῖς ἀρκτικαῖς χώραις. Νῦν δ' ἐκεῖνοι μὲν σχηματίζονται ἐν τῷ θερμοτέρῳ, αὗται δ' ἐν τῷ ψυχροτέρῳ μέρει τῆς μήτρας (στίχ. 259. 329). Περὶ τῆς γεννήσεως ἐφρόνει προσέτι ὅτι τοῦ σώματος τοῦ παιδὸς μέρη μέν τινα προέρχονται ἐκ τῆς γονῆς τοῦ ἀνδρός, ἄλλα δ' ἐκ τῆς γονῆς τῆς μητρός, ἐκ δὲ τῆς κοινῆς τάσεως καὶ ὁρμῆς τῶν κεχωρισμένων τούτων μερῶν γεννᾶται ἡ γενετήσιος ὁρμή. Ὅπως ἀποβῇ καρποφόρος ἡ συνένωσις τῆς γονῆς τῶν δύο γενῶν, ἀνάγκη πᾶσα κατὰ τὴν περὶ ἑνώσεως τῶν στοιχείων θεωρίαν τοῦ Ἐμπεδοκλέους νὰ ὑπάρχῃ συμμετρία τις τῶν πόρων. Ἐὰν δ' αὕτη χωρῇ πέρα τοῦ προσήκοντος μέτρου, ματαιοῦται ἡ σύλληψις· διότι προσαρμόζεται ἡ γονὴ τοῦ ἄρρενος καὶ τοῦ θήλεως λίαν ἀκριβῶς καὶ διὰ τοῦτο ἀποσκληροῦται. Οὕτως ἐξηγεῖτο ὁ Ἐμπεδοκλῆς τὴν στείρωσιν τῶν ἡμιόνων.

Περὶ τοῦ ἐμβρύου ἐφρόνει ὅτι σχηματίζεται τοῦτο ἐν ταῖς πρώταις ἑπτὰ ἑβδομάσιν ἢ ἀκριβέστερον ἐν τῇ ἕκτῃ καὶ ἑβδόμῃ ἑβδομάδι, τὴν δὲ γέννησιν ὑπελάμβανε γινομένην μεταξὺ 7 καὶ 10 μηνῶν. Κατ' ἀρχὰς σχηματίζεται ἡ καρδία, τελευταῖοι δὲ οἱ ὄνυχες, οἵτινες συνίστανται ἐξ ἀπεσκληρυμένων τενόντων. Καὶ περὶ τῶν τεράτων εἶχεν ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἀσχοληθῇ, ὡς μανθάνομεν ἐκ τῶν Ψευδοπλουταρχείων Ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις Ε', κ' 1.

Προσεπάθει προσέτι νὰ ὁρίσῃ καὶ τὴν σύνθεσιν τῶν μερῶν τοῦ σώματος. Τὰ ὀστᾶ ἔχουσι, λέγει, δύο μέρη γῆς, δύο μέρη ὕδατος καὶ τέσσαρα πυρός, ἐν τῷ αἵματι καὶ ταῖς σαρξὶν ὑπάρχουσιν ἐν ἴσῃ ἀναλογίᾳ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα ἀναμεμιγμένα. Οἱ τένοντες (Πλουτ. Ἀρ. Ε', κβ') ἔχουσιν ἓν μέρος πυρὸς καὶ δύο ὕδατος.

Ἀναλόγως τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν τὰ διάφορα ζῷα συνίστανται, ῥυθμίζεται καὶ ἡ κατοικία καὶ ὁ τρόπος τοῦ βίου αὐτῶν, διότι ἕκαστον κατὰ τὸν γενικὸν φυσικὸν νόμον ζητεῖ τὸ ὅμοιον. Καὶ τὴν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

θέσιν τῶν μερῶν τοῦ σώματος ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας ἡρμήνευσεν. Ἡ θρέψις παρά τε τοῖς ζῴοις καὶ τοῖς φυτοῖς γίνεται δι' ἐξιδιώσεως τῶν συγγενῶν στοιχείων. Ἡ αὔξησις γίνεται διὰ τῆς θερμότητος, ἡ φθορὰ ἐν τῷ γήρατι καὶ τῷ ὕπνῳ διὰ τῆς μειώσεως αὐτῆς, ὁ δὲ θάνατος διὰ τῆς παντελοῦς ἐξαλείψεως.

Φ υ σ ι ο λ ο γ ί α. Ἀκριβέστερον γινώσκομεν τὰς δόξας τοῦ Ἐμπεδοκλέους περὶ τῆς ἀναπνοῆς καὶ τῆς κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως. Ἡ εἰσπνοὴ κανονικῶς γίνεται οὐ μόνον διὰ τῆς τραχείας, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ σώματος παντὸς ἕνεκα τῆς κινήσεως τοῦ αἵματος. Ὅταν δηλαδὴ τὸ αἷμα ἐπιστρέφῃ ἀπὸ τῶν ἔξω μερῶν πρὸς τὰ ἔσω, εἰσέρχεται διὰ τῶν λεπτῶν πόρων τοῦ δέρματος ὁ ἀήρ, ὅταν δὲ πάλιν προρρέῃ ἐν αὐτοῖς, ἐκβάλλεται πάλιν ὁ ἀήρ.

Ἡ π ε ρ ὶ γ ν ώ σ ε ω ς θ ε ω ρ ί α. Τὴν αἴσθησιν ἐξήγειτο ὡσαύτως ὁ Ἐμπεδοκλῆς διὰ τῆς θεωρίας τῶν πόρων καὶ τῶν ἀπορροῶν. Ἵνα γεννηθῇ αἴσθησις, ἀνάγκη τὰ ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἀπολυόμενα μόρια νὰ ἔλθωσιν εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῶν ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις ὁμοειδῶν συστατικῶν τοῦ σώματος μερῶν. Ἔρχονται δ' εἰς ἐπαφὴν κατὰ δύο τρόπους, τὸ μὲν ἐὰν αἱ ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἀπολυόμεναι ἀπορροαὶ εἰσδύσωσι διὰ τῶν πόρων εἰς τὰ ὅμοια, τὸ δὲ ἐὰν τοὐναντίον αἱ ἀπὸ τῶν αἰσθητηρίων διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἐξερχόμεναι ἀπορροαὶ συνκντήσωσι τὰς ἔξωθεν ἐρχομένας ὁμοειδεῖς καὶ συνενωθῶσι μετ' ἀλλήλων, ὡς συμβαίνει τοῦτο ἐν τῇ ὄψει. *Αἰσθανόμεθα*, λέγει, *τῷ ἐναρμόττειν τὰς ἀπορροὰς εἰς τοὺς πόρους ἑκάστης αἰσθήσεως*. Ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν πόρων προέρχεται ἡ διαφορὰ τῆς εἰδικῆς τῶν αἰσθητηρίων αἰσθήσεως. Ἕκαστον αἰσθητήριον αἰσθάνεται μόνον ὅ,τι ἐστὶ σύμμετρον τοῖς πόροις αὐτοῦ οὕτως, ὥστε νὰ εἰσδύηται εἰς αὐτοὺς καὶ ἅπτηται συγχρόνως τοῦ ὀργάνου, πᾶν δὲ μὴ σύμμετρον ἤτοι δὲν εἰσέρχεται εἰς τοὺς πόρους τοῦ αἰσθητηρίου ἢ διέρχεται αὐτοὺς χωρὶς νὰ προκαλέσῃ αἴσθησιν. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς πρῶτος ἀνεκήρυξεν ὡς ἀρχήν, ὅτι τὰ πάντα γινώσκονται διὰ τῶν ἐν ἡμῖν ὁμοίων, ἡ γῆ διὰ τῆς ἐν ἡμῖν ὑπαρχούσης γῆς, τὸ ὕδωρ διὰ τοῦ ἐν ἡμῖν ὕδατος κ. τ. λ.

γαίῃ μὲν ἀρ γαῖαν ὀπώπαμεν, ὕδατι δ' ὕδωρ,
αἰθέρι δ' αἰθέρα δῖον, ἀτὰρ πυρὶ πῦρ ἀΐδηλον,
στοργῇ δὲ στοργήν, νεῖκος δέ τε νείκεϊ λυγρῷ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΑΠΑΤΣΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἐκ τούτων γὰρ πάντα πεπήγασιν ἁρμοσθέντα
καὶ τούτοις φρονέουσι καὶ ἥδοντ' ἠδ' ἀνιῶνται (στ. 378—382).

Ἡ ἐξήγησις αὕτη εὐκολώτατα ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῆς ὀσφρήσεως καὶ τῆς γεύσεως, ἀμφότεραι στηρίζονται κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλέα ἐπὶ τούτου, ὅτι λεπτὰ μόρια ὕλης ἐν μὲν τῇ ὀσφρήσει ἐκ τοῦ ἀέρος, ἐν δὲ τῇ γεύσει ἐκ τοῦ ὑγροῦ, μεθ' οὗ ὑπάρχουσι μεμιγμένα, ἔρχονται εἰς τὴν ῥῖνα καὶ εἰς τὸ στόμα. Περὶ τῆς ἀκοῆς παρεδέχετο ὅτι οἱ ἦχοι σχηματίζονται διὰ τοῦ εἰσορμῶντος κεκινημένου ἀέρος ἐν τῇ εἰσόδῳ τῆς ἀκοῆς ὡς ἐν σάλπιγγί τινι. Τὴνάπαλιν δ' ἐν τῇ ὄψει ἐξέρχεται τὸ ὁρῶν σῶμα κατὰ τὸ ὁρᾶν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ ἐφάπτεται τῶν ἀπορροῶν τοῦ ὁρατοῦ.

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς δῆλα δὴ φαντάζεται τὸν ὀφθαλμὸν ὡς φανόν. Ἐν τῇ κόρῃ ὑπάρχει πῦρ καὶ ὕδωρ ἐν ὑμέσι κεκλεισμένον, ὧν οἱ πόροι ἐναλλὰξ καθ' ἑκάτερον στοιχεῖον τεταγμένοι ἐπιτρέπουσι τὴν δίοδον εἰς τὰς ἀπορροὰς ἑκατέρου. Τὸ πῦρ χρησιμεύει εἰς αἴσθησιν τοῦ φωτεινοῦ, τὸ ὕδωρ εἰς αἴσθησιν τοῦ σκοτεινοῦ. Ὅταν λοιπὸν αἱ ἀπορροαὶ τῶν ὁρατῶν πραγμάτων φθάσωσιν εἰς τὸν ὀφθαλμόν, ἐξέρχονται διὰ τῶν πόρων τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀπορροαὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ πυρὸς καὶ ὕδατος, ἐκ δὲ τῆς συναντήσεως ἀμφοτέρων γεννᾶται ἡ ὄψις.

Ὅπως ἡ αἴσθησις οὕτω καὶ ἡ νόησις τοῖς ὁμοίοις γεννᾶται. Πάντα ἔχουσι κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλέα φρόνησιν καὶ νοήματος μοῖραν.

Πάντα γὰρ ἔσθι φρόνησιν ἔχειν καὶ νόηματος αἶσαν (στ. 298).

Τὴν λογικότητα θεωρεῖ ὡς ἰδιότητα τῶν στοιχείων καὶ διὰ τοῦτο πάντα τὰ ὄντα μετέχουσιν αὐτῆς. Νοῦς καὶ φρόνησίς ἐστιν ἀποτέλεσμα τῆς ἑνώσεως τῶν ὁμοίων στοιχείων, τῶν τὸ σῶμα ἀποτελεσάντων. Δι' ἑκάστου τῶν ἐν τῷ σώματι ἡμῶν στοιχείων τούτων νοοῦμεν ἕκαστον ὅμοιον. Μάλιστα δὲ ἡ νόησις τελεῖται διὰ τοῦ αἵματος, διότι ἐν τούτῳ μάλιστα κεκραμένα τυγχάνουσιν ὄντα τὰ τῶν μερῶν στοιχεῖα. Ὄργανον ἄρα τῆς νοήσεώς ἐστι τὸ αἷμα.

Αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα (στ. 374).

Ὅσῳ δικαιοτέρα καὶ κανονικωτέρα τυγχάνει τῶν στοιχείων ἡ μῖξις, τοσούτῳ κρείττων καὶ ἡ φρόνησις· τοὐναντίον δ' ἀφρονέστεροι γίνονται ἐκεῖνοι, ἐν οἷς ἄνισα καὶ ἀνόμοια, μικρὰ ἢ τῷ μεγέθει ὑπερβάλλοντα τὰ στοιχεῖα μεμιγμένα τυγχάνουσιν ὄντα. Καὶ ὅσων μὲν τὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

στοιχεῖα κεῖνται μανὰ καὶ ἀραιά, νωθροὶ καὶ ἐπίπονοι, ὅσων δὲ πυκνὰ καὶ κατὰ μικρὸν τεθραυσμένα, αὐτοὶ γίνονται ὀξεῖς, πολλὰ μὲν ἐπιχειροῦσιν, ὀλίγα δ' ἐπιτελοῦσι διὰ τὴν ὀξύτητα τῆς τοῦ αἵματος φορᾶς. Ἐν ὅσοις δὲ καθ' ἕν οἱονδήποτε μόριον τοῦ σώματος ἐπικρατεῖ ἡ μέση κρᾶσις, κατὰ τοῦτό εἰσιν ἕκαστοι σοφοί. Διὰ τοῦτό εἰσιν ἄλλοι μὲν ῥήτορες δεινοί, ἄλλοι δὲ τεχνῖται ἐπιτήδειοι, διότι παρὰ τούτοις μὲν ἡ μέση κρᾶσις ὑπάρχει ἐν ταῖς χερσί, παρ' ἐκείνοις δ' ἐν τῇ γλώσσῃ. Ὡς ἄρα ὁ Παρμενίδης, οὕτω καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς δοξάζει ὅτι ἡ φύσις τῆς νοήσεως ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἑκάστοτε τοῦ σώματος ἕξεως καὶ ὅτι ταύτῃ συμμεταβάλλεται. Τὴν νόησιν θεωρεῖ ὑπεράνω τῆς αἰσθήσεως κειμένην. Καὶ αἰσθάνεται μὲν τὴν ἀτέλειαν καὶ τὴν πενιχρότητα τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, ἀλλ' ἐλπίζει ἐκ τοῦ νοῦ πολλῷ πλείονα ἢ ἐκ τῆς αἰσθήσεως.

Τῷ αὐτῷ τρόπῳ ἐξηγεῖτο καὶ τὴν γέννησιν τῶν συναισθημάτων. Διὰ τῶν ὁμοίων π. χ. γινώσκομεν καὶ ἐκ τῆς γνώσεως προκύπτει ἡδονή, διὰ δὲ τῶν ἐναντίων προκύπτει λύπη καὶ ἄγνοια καὶ γεννᾶται ἑπομένως λύπη. Ἐνταῦθα ἑρμηνεύει ὁ φιλόσοφος τὴν Ἑλληνικὴν φύσιν, εἰς ἣν ἡ γνῶσις τὸ ὕψιστον καὶ ἥδιστον, ἡ δ' ἄγνοια τὸ φαυλότατον καὶ πικρότατον. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἀποτελεῖ κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, οἱ Ἕλληνές εἰσιν τὸ τελειότατον αὐτῆς πρότυπον.

Θρησκευτικαὶ δόξαι, προύπαρξις τῆς ψυχῆς, μετεμψύχωσις. Αἱ μέχρι τοῦδε ἐκτεθεῖσαι περὶ φύσεως δοξασίαι τοῦ Ἐμπεδοκλέους ἐπήγαζον, ὡς εἴδομεν, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον κατὰ λογικὴν ἀκολουθίαν ἐκ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν καὶ ἡρμηνεύοντο ὑπὸ τῶν αὐτῶν αἰτιῶν. Ἐφαίνοντο ὡς μέρη ἑνὸς φυσιολογικοῦ συστήματος οὐχὶ μὲν τελείου, ἀλλὰ καθ' ἕν καὶ τὸ αὐτὸ σχέδιον διεξαχθέντος. Δὲν ἔχει ὅμως οὕτω τὸ πρᾶγμα καὶ ὡς πρὸς τὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ δόξας· διότι αὗται οὐδεμίαν ἔχουσι συνάφειαν πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς αὐτοῦ ἀρχάς. Ἐνταῦθα βλέπομεν μόνον ἄρθρα πίστεως, ἅπερ ἀλλοθέν ποθεν προσετέθησαν εἰς τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύστημα.

Ἔστιν, λέγει, ἀνάγκης χρῆμα, θεῶν ψήφισμα παλαιόν,
ἀίδιον, πλατέεσσι κατεσφρηγισμένον ὅρκοις,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

εὔτέ τις ἀμπλακίῃσι φόνου φίλα γυῖα μιήνῃ
αἵματος, ἢ ἐπίορκον ἁμαρτήσας ἑπομόσσῃ
δαίμων, οἵ τε μακραίωνος λελάχασι βίοιο,
τρίς μιν μυρίας . . . ὥρας ἀπὸ μακάρων ἀλάλησθαι,
φυόμενον παντοῖα διὰ χρόνου εἴδεα θνητῶν,
ἀργαλέους βιότοιο μεταλλάσσοντα κελεύθους.

(Προοίμιον στίχ. 1—8)

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς προϋποτίθησι μακαρίαν τινὰ ζωήν, ἧς ἕδρα ὑπῆρξεν ὁ οὐρανός· διότι παραπονεῖται ὅτι ἐκ τῆς κατοικίας τῶν θεῶν κατέπεσεν εἰς τὴν γῆν, εἰς τὸ ὑπόστεγον τοῦτο ἄντρον, καὶ ἀγγέλλει τοῖς εὐσεβέσι τὴν εἰς τοὺς θεοὺς ἐπιστροφήν·

τῶν καὶ ἐγὼ νῦν εἰμι, φυγὰς θεόθεν καὶ ἀλήτης,
νείκεϊ μαινομένῳ πίσυνος (στ. 9—10).
ἐξ οἵης τιμῆς τε καὶ ὅσου μήκεος ὄλβου
ὧδε πεσὼν κατὰ γαῖαν ἀναστρέφομαι μετὰ θνητοῖς (στ. 15—16)
ἠλύθομεν τόδ' ὑπ' ἄντρον ὑπόστεγον (στ. 29).
ἔνθεν ἀναβλαστοῦσι θεοὶ τιμῆσι φέριστοι,
ἀθανάτοις ἄλλοισιν ὁμέστιοι, αὐτοτράπεζοι,
εὔνιες ἀνδρείων ἀχέων, ἀπόκηροι, ἀτειρεῖς (στ. 459—461).

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐν στίχοις ὄγκου καὶ ποιητικοῦ ἐξάρματος μεστοῖς ὡς ἐξ ἰδίας δῆθεν πείρας καὶ ἀναμνήσεως ἐξιστορεῖ τὴν ἐλεεινότητα τῶν ἁμαρτωλῶν ψυχῶν διηγούμενος ὅτι αἱ ψυχαὶ καταδικαζόμεναι ἀκαταπαύστως φεύγουσι διὰ πάντων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου. Περιγράφει τὸν κλαυθμὸν καὶ πόνον τῶν ψυχῶν τούτων, αἵτινες βασανίζονται ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ἀντιθέσεων καὶ τῆς ἔριδος, ἐν τῷ τόπῳ τῶν νόσων καὶ τῆς παροδικότητος, περιβεβλημέναι τὸν γεηρὸν τῆς σαρκὸς χιτῶνα. Οὕτω, λέγει, καὶ ἐγὼ εὑρέθην μετατεθειμένος ἐκ τῆς ζωῆς εἰς τὸ βασίλειον τοῦ θανάτου. Αἱ πεσοῦσαι ψυχαὶ κατὰ τὴν μετάβασιν αὐτῶν ἀπὸ σώματος εἰς σῶμα εἰσέρχονται οὐ μόνον εἰς ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ εἰς φυτῶν σώματα, τοῖς δὲ βελτίσταις ἑκάστης τῶν τάξεων τούτων διαφυλάττονται αἱ εὐγενέστατοι κατοικίαι. Τὴν μετὰ τὴν ἔξοδον τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ σώματος κατάστασιν φαίνεται ὁ Ἐμπεδοκλῆς κατὰ τὰς ἐπικρατούσας δόξας φανταζόμενος ὡς πλάνην, γινομένην ὑπὲρ τὸν Ἅιδην. Δὲν γινώσκομεν ἀκριβῶς, ἂν παρεδέχετο ἴσην τὴν διάρκειαν τῆς πλάνης τῶν ψυχῶν ἁπασῶν ἀνεξαιρέτως

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΕΩΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

καὶ ἐπὶ πόσον χρόνον ὥριζεν αὐτήν· διότι αἱ ἄρτι ῥηθεῖσαι τρισμύριαι ὧραί εἰσιν ἀβεβαίου σημασίας καὶ διότι εὑρίσκομεν παρ' αὐτῷ ἀπειλάς·

τοιγάρτοι χαλεπῇσιν ἀλύοντες κακότησιν
οὔποτε δειλαίων ἀχέων λωφήσετε θυμόν (στ. 455—456).

Αἱ ἄριστοι ψυχαὶ θὰ ἐπιστρέψωσι τέλος εἰς τὸ ἀξίωμα τῶν μάντεων, ποιητῶν, ἰατρῶν καὶ ἡγεμόνων·

Εἰς δὲ τέλος μάντεις τε καὶ ὑμνοπόλοι καὶ ἰητροὶ
καὶ πρόμοι ἀνθρώποισιν ἐπιχθονίοισι πέλονται (στ. 457—458).

Μετὰ τῆς πίστεως ταύτης συνδέονται ἄλλοι τε καθαρμοὶ καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς κρεοφαγίας καὶ τοῦ φόνου τῶν ζώων. Ἀμφότερα ἐθεώρει ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὡς μεγίστην βδελυρίαν, ὡς ἰσοδύναμα πρὸς φόνον ἀνθρώπων καὶ ἀνθροποφαγίαν· διότι κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ἐν τοῖς σώμασι τῶν ζώων ὑπάρχουσι ψυχαὶ ἀνθρώπων, ἑπομένως τὸ αὐτὸ καθολικὸν δίκαιον βασιλεύει καὶ πρὸς τὰ ζῷα, ὅπερ καὶ πρὸς τοὺς ὁμοίους ἡμῖν ἀνθρώπους. Τὴν ἀρχὴν ταύτην ὤφειλεν ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἀκολουθῶν ταῖς ἰδίαις δόξαις νὰ ἐπεκτείνῃ καὶ πρὸς τὸ φυτικὸν βασίλειον καὶ νὰ ἀπαγορεύσῃ παντελῶς τὴν φυτοφαγίαν, ἀλλ' ὀλίγων μόνον φυτῶν τὴν τροφὴν ἀπηγόρευσεν ἕνεκα τῆς ἰδιαιτέρας αὐτῶν θρησκευτικῆς σημασίας π. χ. τῆς δάφνης καὶ τῶν κυάμων·

δάφνης γὰρ χλωρῶν φύλλων ἄπο πάμπαν ἔχεσθε,
δειλοί, πάνδειλοι, κυάμων ἄπο χεῖρας ἔχεσθε (στ. 450—451).

Ὁ στίχος οὗτος δυνατὸν ν' ἀνακφέρηται καὶ εἰς τὴν διὰ κυάμων ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ λαοῦ ψηφοφορίαν.

Αἱ δοξασίαι αὗται τοῦ Ἐμπεδοκλέους ὅσον σπουδαῖαι καὶ ἂν φαίνωντται αὐτῷ, μόνον ἐν μέρει ὅμως συνάπτονται πρὸς τὰς φυσικὰς αὐτοῦ ἀρχάς, καθόλου δὲ εὑρίσκονται ἐν ἀντιφάσει πρὸς ἐκείνας. Καὶ συμφωνοῦσι μὲν κατὰ τοῦτο, ὅτι ὅπως ἐν τῇ περὶ τοῦ παντὸς θεωρίᾳ τελεία καὶ μακαρία κατάστασις ἐστιν ἡ ἀρχέγονος ἑνότης καὶ ἁρμονία τῶν στοιχείων, ἡ ἐπιστροφὴ ἀπὸ τῆς διῃρημένης ὑπάρξεως εἰς τὴν πρώτην ἑνιαίαν, ἐν ᾗ βασιλεύει εἰρήνη καὶ ἁρμονία, οὕτω καὶ ἐν τῇ περὶ ψυχῆς θεωρίᾳ τελεία κατάστασις καὶ μακαριότης θεωρεῖται ἡ ἐπιστροφὴ εἰς τὴν πρώτην κατάστασιν ἀπὸ τοῦ κόσμου τῆς ἔριδος καὶ τῶν ἀντιθέσεων. Ἐφαρμόζεται ἄρα ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἡ αὐτὴ θεωρία καὶ ὁ αὐτὸς πόθος καὶ ἐκεῖ καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχει. Ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιπτώσεσι θεωρεῖται ἡ κατάστασις τῆς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΑΠΑΔΗΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἑνότητος ὡς ἡ βελτίων καὶ μᾶλλον πρωτόγονος, ἡ δὲ τῆς διαιρέσεως, τῆς ἀντιθέσεως καὶ τῆς διαπάλης τῶν καθ' ἕκαστα ὄντων ὡς δυστυχία, ὥς τι, ὅπερ προῆλθεν διὰ διαταράξεως τῆς πρωτογενοῦς τάξεως, διὰ τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς μακαρίας πρώτης καταστάσεως. Ἀλλ' εἰ καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν βαίνουσιν αἱ τε φυσικαὶ αὐτοῦ καὶ αἱ θεολογικαὶ δοξασίαι, ὅμως δὲν ἐφρόντισεν ὁ Ἐμπεδοκλῆς νὰ καταστήσῃ πλήρη τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῶν συνάφειαν ἢ καὶ νὰ ἀποδείξῃ μόνον τὴν συμφωνίαν αὐτῶν. Ἀντιφάσκουσι δὲ πρὸς τὴν ἐκ τῆς μίξεως τῶν στοιχείων παραγωγὴν τοῦ ψυχικοῦ βίου.

Οὐδεμίαν ὡσαύτως συνάφειαν πρὸς τὰς φιλοσοφικὰς ἀρχὰς τοῦ Ἐμπεδοκλέους ἔχουσιν ὅ τε περὶ χρυσοῦ αἰῶνος μῦθος καὶ αἱ θεολογικαὶ αὐτοῦ δόξαι.

Ὁ χρυσοῦς αἰών. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς διηγεῖται ὅτι παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος οὔτε Ἄρης θεὸς ὑπῆρχεν, οὔτε Κυδοιμός, οὔτε Ζεὺς βασιλεύς, οὔτε Κρόνος, οὔτε Ποσειδῶν, ἀλλὰ Κύπρις βασίλεια, ἣν ἐτίμων ἀναιμάκτοις θυσίαις καὶ προσφοραῖς.

ταύρων δ' ἀκρήτοισι φόνοις οὐ δεύετο βωμός,
ἀλλὰ μύσος τοῦτ' ἔσκεν ἐν ἀνθρώποισι μέγιστον.

Τὰ ζῷα κατὰ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα ἦσαν ἥμερα καὶ τιθασσὰ καὶ προσηνῆ τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἔζων μετ' αὐτῶν ἐν φιλικῇ κοινωνίᾳ. Τὰ δὲ δένδρα ἔθαλλον ἐμπεδόφυλλα καὶ ἐμπεδόκαρπα καὶ παρεῖχον ἀφθόνους τοὺς καρποὺς κατὰ πάντα τὸν ἐνιαυτόν. Οἱ δ' ἄνθρωποι ἦσαν τόσον μεγάλοι, ὥστε πρὸς ἐκείνους οἱ νῦν παραβαλλόμενοι βρεφῶν τάξιν ἐπέχουσιν (¹).

Ἡ περιγραφὴ αὕτη τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος οὐδαμοῦ τοῦ συστήματος τοῦ Ἐμπεδοκλέους ἔχει θέσιν· οὔτε εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ «σφαίρου» δυνάμεθα ν' ἀναγάγωμεν αὐτήν, διότι ἐν τῷ σφαίρῳ δὲν ὑπῆρχον καθ' ἕκαστον ὄντα, ὡς ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος· οὔτε εἰς τὴν πρώτην τοῦ οὐρανοῦ κατάστασιν, διότι οἱ κατὰ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα ζῶντες διαρρήδην ὀνομάζονται ἄνθρωποι καὶ τὰ περὶ αὐτοὺς παρίστανται γήινα. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐχρησιμοποίησε τοὺς περὶ χρυσοῦ αἰῶνος μύθους, ὅπως ἐξάρῃ τὴν σοβαρότητα τῶν πεποιθήσεων αὐτοῦ περὶ τῆς ἱερότητος τῆς ζωῆς τῶν ζῴων μηδό-

(¹) Στίχ. 417 κ. ἑξ. Πλουτ. Ἀρ Ἐ', κζ', 1.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006